

Iratlan és írott törvények.

Irta: **Dr. Tóth György.**

Az ember gondolatvilágát a nagy mindenségről alkotott fogalmak töltötték be mindig és a fokozott életküzdelmek dacára ma is egész lelki világunkat a megismerés gondolata tartja fogva. Az ősember gondolat-csirája és a mai fejlődésig való jutásban előállott gondolatok mind arra irányulnak, hogy feleletet kapjunk a világegyetemről. Az ősember gondolata a legközvetlenebb észlelésekre kereste a feleletet ugyan, de ebben a keresésben a nagy ismeretlenség végső titkának a keresése rejlett.

A tudományok igazságaiban kapott feleletek által mi mennyivel jutottunk közelebb a megismerésben? Vajmi kevéssel! Gondolataink, kifejezési képességeink megszaparodtak, de tudásunk a nagy kérdésre nézve nem végső igazság.

A természetről való fogalmunk rendkívül szűk maradt s a mindenséget még főbb körvonalalaiban sem tudjuk áttekinteni, nemhogy az összes tünemények valamiféle *alapformáját és abszolút ősforrását megismerhetnők.*¹

Épen ezért a tulhajtott természettudományias gondolkodást mélyebben vizsgálva, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy az ember szellemi funkciója ezt az irányt tulbecsülte. A természettudomány sokkal több meglepetéssel szolgált, mint elfogadható igazsággal.

A természeti tüneményeket a tudomány megmagyarázza ugyan, de mindig az észleletek alapján. Az észleletek formulázva adják a természeti törvényt, de az ember által konstruált törvényt. Nem a természet abszolút igazságát ismerjük meg a természeti törvényekben, hanem relatív ismereteinket formulázzuk úgy, mintha örök törvény volna. Pedig ha észlelő képességeink megváltoznak, vajjon nem fog-e megváltozni a megkonstruált természeti törvényre vonatkozó felfogásunk is?

¹ Pauler Ákos: Az ismeretelméleti kategóriák problémája 1904.

Avagy az is lehet, „hogyan csak térbeli helyzetünknel fogva, vagyis földünkről tekintve, látszik okszerűnek valamely kapcsolat, s így az, amit mi okkapcsolatnak nevezünk, csak véletlenül látszik ilyennek.“² A nagy mindenséget átfogó biztos fogalmunk tehát csak egy és ugyanaz lehet: a minden létezőnek *végső oka*. Ezt a természettudás nevezheti erőnek, vagy nevezhetjük bárminek: a állások által hirdetett Isten fogalma uralkodik a nagy mindenség felett.³

A filozófia céljánál fogva a megismerés problémáját viszi folyton előbbre: az ismeretelméleteket rendszerbe foglalja, hogy gondolkozásunkat relativ nyugvó pontokhoz juttassa.

Kitűzött céloomhoz képest ezekre csak reá akartam mutatni, hogy kapcsolatba hozzam a természet törvényeiről való fogalmunkat az emberi társadalom törvényeiről való fogalmunkkal: az isteni törvényeket az emberi törvényekkel.

A világegyetem rendszerében földünkön ismerjük az embert, de mit tudunk jövetelének, rendeltetésének céljáról? Alig valamit!

Mi a biztos tudásunk arról, hogy valójában mi hozta létre a társadalmakat és az államokat? Semmi! Az államélet kialakulása elméletileg ép oly problematikus a maga kicsinységében, mint a világegyetem kialakulása a maga teljességében.

Az emberi társadalmak fejlődését irányító törvények ép oly relativek, mint a természeti törvények.

Az emberi társadalom törvényei ama tüneményekhez viszonyulva keletkeznek, amelyek az egyének által létesített folyamatokban és változásokban jutnak kifejezésre.

Pauler szerint: *a socialitás a valóságban az egyének között, azok lelkületében lejátszódó folyamatok s ezekből folyó cselekvések, vagyis változások összesége.*

Ebből helyesen állítja fel azt a további tételét is, hogy a társadalmi tünemények páratlanok a maguk nemében, — eltekintve a nagyobb társadalmi tüneményektől — egyszer történnek és soha többé nem ismétlődnek.

² Pauler 102. 1.

³ Ami létezik, az hat és viszont ami hat, eo ipso létezik. Hogy mit tartanak az egyes gondolkodók *igazán létezőnek*, ens realissimumnak: az entelecheiát, az *istenséget*, a monast, az absolutumot, az Ént, vagy az energiát, ezt a végső öntevékenységet más-más ontologiai mozzanatoknak fogják tulajdonítani, de hogy „omne ens est unum“, ebben nem lehet eltérés közöttük. Pauler: A logikai alapelvek elmélete 1911.

A társadalom folyamatos fejlődésének jelenségeként: a művelődés erre mutat a kulturkörök eltérő voltában. Minden kulturkör más törvények hatása alatt áll, mert más a tünemény.

Hogy mi a társadalmi törvény, az a mindenkori társadalom külső megnyilvánulása által adódik. Ezért ujabban a kodex-törvényre is azt az elméleti álláspontot alkalmazzák, hogy már keletkezése pillanatában az elmúlt események hatásaként jelentkezik s nem a jövőnek előre megszabott regulájaként. A jövőben csak azért lesznek alkalmazhatók, mert a létrehozó tünemények a társadalomban nem enyésznek oly gyorsan el. És viszont a társadalmi tünemények gyorsabb változásai a társadalmi törvények gyors tempóju elavulására vezetnek. A társadalmi tünemények néha oly gyorsan tolódnak egymás után, hogy a regulák hajlékonysága sem bírja ki az új irányok alakító hatását. Ennél a pontnál a figyelmet arra kell irányítanunk, hogy minden társadalom kezdetben lassan fejlődő s ezért az ily társadalom törvényei is hosszú életűek.⁴

Ezeknek a törvényeknek a ható ereje ezért oly nagy, mert azok a társadalom minden rétegét áthatják s generációról generációra szokásként, az ember második természeteként szállnak át.

Ebben rejlik a vallási törvények ható ereje! Ezért hirdetem, hogy a parancsolatban rejlő erő ma is hatékonyabb tényező a társadalmi rendfenntartására, mint a szigorú törvényeknek egész sorozata.⁵

A vallások, épen nyilvános gyakorlásuk által, a társadalmi törvények conserválására sajátos módon keletkezett intézmények. És látjuk is, hogy a vallások társadalom-irányító szerepe oly korokkal esik egybe, amikor a társadalmi törvény vagy más törvények mellett a legfőbb szabályok a szokásokban jutnak kifejezésre.⁶

⁴ A természeti törvények igazságának ereje is épen erre a hosszú időn át való észlelésre vezethető vissza.

⁵ Erre a lelkészek figyelmét különösen felhívjuk, hogy a vallási és világi törvények hatékonyságát ebből a szempontból vizsgálva, meggyőződéssel hirdethessék a lelki élet fejlesztésének szükségességét. A háború alatt elkövetett visszaélések az erkölcsi törvények meglazulásával és a világi törvények hatályosságának kisebb voltával magyarázhatók!

⁶ A reformatió előtt a nép a biblia tanításait csak a vallásos gyakorlatok folytán élte.

A jognak valóságos művészté váló fejlődése dacára a római birodalomban a *szokás* és *erkölcs* (mos, mores) még egybefoglalt fogalom.

Csak a középeurópai kultúrában válik el az erkölcs a szokástól és csak itt lett a szokás a külső magaviselet szabályozója.

Az ember lelki életének szabályozója: *az erkölcs, a vallási és világi törvények tartalma maradt*. Minél erősebb a vallási élet hatása, annál kevesebb a világi törvények erkölcsi tartalma. Minél inkább gyöngül a vallásos élet hatása, annál többet kell, hogy felöleljen az erkölcsből a világi törvényhozás.

Ilyen nézőpont mellett is áll, hogy a társadalmi életviszonyokat szabályozó szokás, bár a legkezdetlegesebb társadalomnak a törvénye, azonban a társulás nem fejlődhetik oly nagygyá, hogy a jogi tartalommal bíró szokás kivesszen.⁷ A szokás követése a szükségérzet folyománya.

⁷ Biró Lajos Ujguinea, Melánézia és Polinézia szigetek természeti népcit ekként ismerteti: „ámbar már meglepedett földmivelő népek, de iparuk, kereskedelmük nincs, a pénzérték náluk ismeretlen fogalom, a tudományak nyoma sincs, az állami berendezéseknek csak elemei vannak meg, közigazgatásnak, jogvédelemnek, törvénynek és végrehajtó szerveinek, politikai és vallás-erkölcsi felelőségnek, sőt jóformán még vallásnak is alig találjuk félreismertetlen nyomait.“

„Szellemi tekintetben a pápuák körülbelül ugyanolyan életet élnek, mint földrésünkön akárhol, egy világtól elzárt, irástudatlan falu lakossága.“

A vidék lakóira kiható ünnep a *balum*, azonban arra van hivatva, hogy fegyelmezze a pápuákat erkölcsükben, egymásközt és politikáinak nevezhető viszonyaikban. Ennek tartalma alatt szünetelnie kell minden háborúságnak, civakodásnak s még az egyes emberek haragjának is.

Ime! a pápuák közt megtalálhatni azt, ami a középkorban a: *Treuga dei*.

A „bálum“ e szerint intézményi jelleggel bír és benne már a jogélet csiráját fölismerhetjük, mert ha körülbelül csak tizesztendőnként ismétlődik is (és esztendeig tart), ezalatt az ünnepség alatt még az egyes emberek haragjának is szünetelnie kell. Pedig az érdekösszeütközések nem épen ritkák. Lehet is rá ok. „Némely község, bár a tengerparton lakik, nem halászhat, sőt még a főzéshez való tengervizet is úgy kell vennie(?) a másik falutól. Hajóépítési és hajózási joga nincs minden községnek, vagy minden családnak s ebbeli jogaitak féltékenyen őrzik.“

Ezeket a népeket a jogtudomány szempontjából oly megfigyelés alá kellek venni, mint azt a biológusok vizsgálódásaik körében általában teszik. A fokról fokra való haladás közvetlen tapasztalaton való ismerete érdekes adatokat szolgáltatna a jog keletkezése körüli évszázados vitához. (Term. K. 1907. 458. f.)

A fejlődés magasabb fokán azonban már oly orgánumokkal találkozunk, amelyeknek egyenesen az a feladatuk, hogy az életviszonyokat megfigyelve előre megállapítsák ama szabályokat, amelyhez a polgároknak alkalmazkodniok kell.

Ez a törvényhozó. Hogy ki a törvényhozó, azt mindig az alkotmányjog határozza meg.

A fejlődés folyamán a szokás és törvény tehát egymás mellé kerülnek és kétségtelen, hogy a szokás és törvény közötti viszony semmi egyéb, mint a jogszabályt kifejezésre juttató tényezők: a jogérzetet kielégítő szokást követő népesség és a törvényhozó hatalom egymáshoz való viszonya.

Minél erősebb a nép a jogszabályt tartalmazó szokás képzésére, annál kevesebb fe'adat hárul e tekintetben a törvényhozóra.⁸

A szokásjog képzésére csak az erős erkölcsi érzékkel bíró tömegek lévén képesek, ahol az önkéntes, külső kényszer nélküli engedelmesség egyformán gyakorolt erénynek nem mondható, ott az erkölcs veszendőben van.

Minél inkább lazulnak az erkölcsök, annál inkább szorulnak háttérbe a szokás és a vallás. A társadalmi törvényhozás az erkölcs által telített egyházi életből a hatalmi tényezőkre berendezkedett társadalmi intézményekre megy át.

Az egyház igazgatásában is a patriarkalis rendszert az írott regulák rendszere váltja fel.

Az állam és vallási szervezetek egymást írott szabályok létesítése által támogatják, hogy a kikényszerítésre biztos alapokat teremtsenek. Ez a jelenség minden egyházi szervezetben felismerhető ma.⁹

Ily szempontból egészen természetesnek találjuk, hogy az unitárius egyház kebelében is újabb és újabb kísérletek történnek, hogy az egyház igazgatására vonatkozó törvények *incorporáltassanak*. A rendszeres törvénykönyveket ugyanis az egyházak sem nélkülözhetik. Az egyháztagok a fejlődő államélet polgáraiként megszabják, hogy mindennapi dolgaikat írott törvényekhez szabják s ezt a szabályozást az egyház keretében is igénylik, mihelyt a saját érdekökből szükségök van rá.

⁸ Dr. Tóth György: A döntvényjog. 1909.

⁹ A magyarországi református egyház 1904. évben a II. országos zsinaton létesítette az incorporált egyházi törvényt. Az erdélyi kerület 1907. VIII. 1-vel léptette életbe az alkotmány által biztosított eltérésekkel!

Az unitárius egyház belső fejlődésének utolsó évtizedeit vizsgálva, önként tárulnak fel azok a jelenségek, amelyek a patriarchalis egyházkormányzást akarva, nem akarva az irott regulák rendszere szerinti kormányzás felé kényszerítik.

Az egyházi törvények compilatioja helyesen incorporatioja ma már annyira közszükséglet, hogy a kodifikálás halogatását egyházigazgatási szempontból nemcsak hátrányosnak, hanem egyenesen veszélyesnek tekintem. Az E. K. Tanácsnak és a Főtanácsnak az egyházi törvények kiadására vonatkozó határozatait — nézetem szerint — halaszthatatlanul mielőbb végre kell hajtani.

A törvények kiadásának rendszerére vonatkozó véleményemet szintén kifejtendőnek találom.

Az egyházi jog irodalma egyházunkban teljesen parlagon hever. Utolsó egyházi jogi írónk, Mikó Lőrinc munkája csak kéziratban forog közkézen, de ez is egészen elavult.¹⁰ Azóta a teológiának az egyházi jog művelésére hivatott tanára nem volt és a világi jogászok közül sem akadt, aki az unitárius egyházi jog rendszeres művelésére szánta volna magát.

Más egyházakban az írók — eltekintve a honoráriumtól — vevőközönségre is számíthatnak, de mi oly kevesen vagyunk, akik az egyházi jog iránt érdeklődhetnénk, hogy a magánvállalkozástól sikert alig remélhetünk. Eddig semmi jelét nem láttuk annak, hogy újabb időben fejlődött volna-e egyáltalán nálunk a kérdés helyes megoldására hivatott egyházi jogászsunk.

Épen ezért úgy találom, hogy az egyháznak minden meglevő anyagot föl kell használnia, hogy a nyilvánosság részére alkalmas formában jelenttesse meg az unitárius egyházi törvényeket.

Okvetetlenül *szükséges gondoskodni arról, hogy a törvények a magánvállalkozás körébe vágó jegyzetézést is felöleljék.*

Azokra való tekintettel, akik egyházi törvényeinket lapozgatni akarják, szükséges még némi jogtörténeti visszapillantást is nyújtani, mert a nagyközönségnek nincs módjában egyházunk törvényeivel más módon megismerkedni.¹¹

Nem utolsó helyre teendő az sem, hogy az *unitárius teológiai*

¹⁰ Az örökösök ama szándéka (1874), hogy a kézirat kiadassék, soha sem vált valóra. L. Keresztény Magvető 1910. I. füzet.

¹¹ Erre Mikler Károly is reá mutat Magyar Evangélikus Egyházi jog c. munkájában.

akadémián a tételes egyházjog szerves összefüggésben nélkül eredménynyel nem is tanítható. Egy ily irányú munka teljesen hiányzik!

Ezek egy egyház szervezetében oly nagyfontosságú körülmények és oly súlyos hiányok, hogy ezeket megfeszített erővel is minél előbb pótolni kell.

A magam részéről nem tartózkodom annak hirdetésétől, hogy *ebbe a munkába be kell vonni az egyházigazgatás hivatott vidéki szerveit: az espereseket!*¹²

Ily módon a jelzett magasabb szempontok — szerény nézetem szerint — könnyen megvalósíthatók, csak a jogosulatlan egyéni érdekeket háttérbe kell szorítani.

a) A már 10 éve kinyomatott szervezeti törvényünk *újabb kiadásához* elsőrangú Bevezetés lenne Fekete Gábor táblai elnök által „Az Unitárius vallás szabadságának alkotmányos biztosítékai“ címen megírt klasszikus monografiája. (L. Unitárius vallás D. F. korában.)

E tanulmány nélkül szervezeti törvényünk csak egyszerű váz, minden lélek nélkül.

A szervezeti törvény egyes fejezeteihez is könnyű volna értékes jegyzeteket tenni.

Pld. az egyházi tanácsosok számának meghatározásánál ugyan csak Fekete G. tömör jogtörténeti visszapillantására utalok.

A Keresztény Magvető jogtörténeti tanulmányai is értékesíthetők volnának minden nagyobb fáradság nélkül.

b) A belső emberek választására vonatkozó törvény eleibe szintén beválna az a tanulmány, amelyet „Unitárius Egyházi Törvények a Papválasztásról“ címen szerző tett közzé.

c) A fegyelmi törvény-tervezet kiadása alkalmával bevezetésül föl lehetne használni az „általános indokolást“ s az egyes fejezeteknél a részleges indokolást.

Ugyanigy kellene eljárni más törvényeinknél is. Ily célra fölhasználható volna a Keresztény Magvető 1906. évi 6. számában megjelent alapvető tanulmányom is. (Az unitárius egyházjog alap-törvényei.)

¹² Az egyházi törvények alkalmazásánál tapasztalt hiányokat az esperesek ismerik legjobban és ők tudnák a helyes utalásokat is a leggondosabban elvégezni. Az E. K. Tanácsi és más határozatok bedolgozása is osztott munkával pontosabban volna végrehajtható.

Egyházjogunk megismertetése szempontjából is országos jelentőségű lépést teszünk ezzel.

Financiális szempontból a jelen nem igen kedvez, de én úgy vélem, hogyha másképp nem, akkor *a főtanácsi jegyzőkönyvek* költségeivel is meglehetne valósítani.

A főtanácsi jegyzőkönyvek pár éven át *összevont* tartalommal volnának nyomathatók s az egyes törvények kinyomatás után hozzá volnának melléklendők (tehát nem bele nyomtatandók.)

A megoldás *egyszerűen nyomda-technika volna s a költséggel egyszerre két célt valósítanánk meg.*

A nyomda-ipar ismerete mellett ez a megoldás nagyon egyszerű anélkül, hogy a főtanácsi jkv. hitelessége csökkenne.

Az ekként megszerkesztendő egyházi törvények kiadásának elvi akadály a hitelesség kérdése. Ámde, amiként a különböző könyvek jóváhagyása által az Egyház a benne foglalt tanításokat magáévá teszi, épúgy egy bizottság átvizsgálása alapján *hitelességgel* felruházhatja az egyházi emberek közreműködésével létesült gyűjteményt is. Ez már tisztán bizalmi és kiviteli kérdés.

De példára is utalok. Az erdélyrészi ágostai evangélikus egyház — talán a mi helyzetünkhöz hasonló körülmények között — az egyházi törvények *hivatalos kiadását jegyzetekkel látta el és úgy bocsátotta a nagy nyilvánosság elé.*¹³

Gondolatom szerint azonban a kifejtett álláspontok súlyosabban kell, hogy a megfontolás serpenyőjébe essenek, semhogy példák után kellene indulnunk. Mi, a vallásban a haladás képviselői, nem maradhatunk hátra az egyházigazgatás korszerű szabályozásában. Nem szabad felednünk, hogy: Organisation ist Leben. Wo keine ordentliche Organisation, dort ist kein ordentliches Leben!

A természet harmoniája szemünk előtt a törvényszerűség nagyszerűsége által oly bámulatra méltó. Az Isteni törvény rendje a legfenségesebb gondolat megvalósulása. A rend!

Váltsuk valóra mi is kicsiny egyházunkban a mikrokozmosi rendjének példászerűségét, hogy minden haladjon a törvényszerű pályán. Az emberi törvény megalkotásában törekedjünk arra, hogy

¹³ Lásd a magyar nyelvű kiadást. Nagyszében 1902. Michelis Ferenc könyvkereskedő bizományában. Az országos törvények között Werbőczy híres Hármaskönyve, az Approbaták, a Compilatak mind alkalmazható példákul hozhatók fel.

hosszú időre adjuk meg az erkölcsi élet által telített regulákat, hogy az idő folyamán a törvény erejében vetett hit és törvénytisztelet bennünk nagyra nőhessen.¹⁴

Hasson át az a gondolat, hogy az isteni és emberi, az iratlan és irott törvények harmoniája: a földi élet paradicsoma!

¹⁴ A törvény incorporatiojának kivételéhez szükségesnek mutatkozik az idézési törvény (lex citationis) elkészítése is. Az egyház érvényben levő törvényei: I., II., III. stb. cikkeik sorozatában összeállítandók, hogy a hivatkozások szabatosan történhessenek. Ezt a gondolatot a mostani viszonyokra is megvalósítandónak tartottam már régen. A gondolatot megvalósítás céljából a theologia egyik tanárával közöltem is. Semmi jelét nem láttam annak, hogy gondolatomat elfogadta volna.

IRODALOM.

Az objektív idealizmus. Irta és a M. Tud. Akadémia közülésén 1915. május 9-én felolvasta Prohászka Ottokár (Olcsó Könyvtár).

Prohászka Ottokárnak, a szépszavú székesfehérvári püspöknek ezen legfrissebb munkája is megkap bennünket gondolatainak mélységével és szinpompás nyelvének lebilincselő varázsával. Ez a kis munka újabb bizonyíték arra, hogy Prohászkaiban a nyelvnek művésze egyesül a verbeli filozófus komolyságával és rendszerességével. Mint valami tiszta, üdítő oázis, úgy hat ránk Prohászkaiban nagyon emelkedett, vallási- és erkölcsi alapokon nyugvó világszemlélete.

A felolvasás gondolatmenetét a következőkben ismertetjük:

A kultura bizonyos optimizmusra nevel bennünket s most, amidőn a háború furiai száguldanak végig a világon s az „öntudat alatti mélységből“ kitört az ősi barbárság, szkepszis vesz erőt a lelkeken. Szükségessé vált az eszményeknek s azok tartalmának revíziója. Milyen sphaerába kapcsoljuk eszményeinket? „Vajjon kizárólagosan anyagba, természettudományokba s termelésbe-e (ez a racionalizmus és történelmi materializmus álláspontja), vagy szubjektív eszményekbe s ideológiákba-e (ezen az állásponton van a szubjektív idealizmus), vagy pedig az ideáloknak megfelelő, bár általunk tüzetes és sajátlagos fogalmakkal ki nem meríthető valóságba.“ Ez utóbbit teszi az objektív idealizmus, minden, a szellemi világba s Istenbe vetett hit. Az életnek ne csak fizikai és fiziológiai, ne csak gazdasági és politikai, hanem etikai és vallási jelentést is adjunk. Szerzőnk útal a szellemi világ sajátos valóságára. Vajjon ez a szellemi világ tisztára csak ideológia s csinált eszményiség-e? Kant filozófiája szubjektív idealizmus, szerinte az eszmények csak absztrakciók, szubjektív jellegűek s minket egy felsőbb világgal nem hoznak kapcsolatba. Az eszményeknél azt kell kérdeznünk, hogy mi a tárgyuk. Az eszménynek nem lehet más igazolása, mint éppen az ő objektív tartalma vagyis az, hogy valóságra támaszkodik. Éppen itt van a szubjektív idealizmus gyengéje. Csak fölöttünk álló, a nálunk jobb s magasabb valóság adhat értéket s erőt az eszményekbe. Ha az eszményeket csak kategóriáknak, csak vetületeknek — saját én-ünk vetületeinek —